

Hacı Nərimanoğlu
"Zəngəzur" Cəmiyyətləri İctimai
Birliyinin sədri, tarix üzrə fəlsəfə
doktoru

Tanınmış yazıçı, əməkdar incəsənət xadimi, ikicildlik məşhur "Zəngəzur" romanının müəllifi Əyyub Cəbrayıl oğlu Abbasov 1905-ci ildə Zəngəzur qəzasının Qarakilsə (Sisian) rayonunun Şəki kəndində doğulub, 18 dekabr 1957-ci ildə 52 yaşında Bakıda vəfat edib.

Tarixdə bəzən bir bədii əsəri, elmdə bir kəşfi ilə də adını əbədləşdirən yazıçılar, alimlər olub. 70 illik kommunist-sovet rejimi dövründə yaranan çox sayda əsərlər var ki, artıq bu gün ədəbiyyata, sənətə aidiyyəti olmayan makulatura məmulatına çevrilib, lazımsız poliqrafiya məhsulu kimi kənara atılıb qalıb. Ancaq o əsərlər yaşayır, müəllifin adını yaşada bilir ki, o zamanın bütün təqib, təzyiqlərinə baxmayaraq dövrün ədəbi qəliblərinə sığmayıb, kanonlardan kənara çıxıb, bütün mövcud riskləri görüb dəyərləndirməklə yenə də yazıçı-vətəndaş vicdanının səsi ilə həqiqəti yazıb, əks etdirib. Əyyub Abbasovun xalqımız, ədəbiyyatımız qarşısında ən böyük xidməti, yadigarı 2 cildlik 980 səhifəlik "Zəngəzur" tarixi romanıdır ("Nağıl Evi" mətbəəsi-2013). "Zəngəzur" romanının nəşrinə qədər daha çox şair, dramaturq kimi tanınan Ə.Abasovun bu romanı öncə vicdan və cəsarətin səsiydi, həm də müəllifin böyük ədəbi istedadının göstəricisi idi. 1918-ci il avqustun 5-də Andranik Ozanyanın 8 minlik nizami daşnak qoşunlarının Zəngəzurdakı ermənilərin törədikləri qırğınları, ata, anasının, qardaşlarının, bütün doğmalarının qanına qəltan edildiyini, göz açıb ilk gördüyü, könül verib ilk sevdidi Sisianın (Qarakilsə) qədim Şəki kəndinin, digər yurd yerlərinin yağmalanıb odlara qalandığını qoyun-quzularını otardığı təpənin başından görmüşdü. Bu vəhşətdən təsadüfən qurtulub qaçan həmkəndlilərinə qoşulan Əyyub Naxçıvana, tək bacısı Həmidə heç zaman olmadığı, heç kəsi tanımadığı Zəngəzurun şerqinə tərəf üz tutur, hər ikisi də bir-birini ölüb itmiş bilir və taleyin hökmü ilə 15 il sonra mənim doğulub böyüdüym Qubadlının Saray kəndində bir-birini tapıb qovuşmasının mənzərəsini şahidlərin görüb danışdığı dildə yazmışam...

General Andranik Ozanyanın Zəngəzura hücumu, erməni əhalisi qarşısındakı çıxışlarında söylədikləri romanda dəfələri təkrar olunur: "Müsləman kəndlərinin biri də salamat qalmamalıdır", "Türkü öldürmək cinayət deyil, qəhrəmanlıqdır, türkü öldürməyənlər millət xainidir, özləri öldürülməlidir..."

İnsan qəssabı Andronik biləndə ki, ilk hüumlardan sonra Sisianın bəzi müsəlman kəndlərindən hələ də sağ qalanlar olub, hirsindən dəli olur, əvvəlcədən işini ehtiyatlı tutur, elə mühasirə planları qurur ki, törətdiyi vəhşəti Zəngəzurdan kənara çıxarıb danışan canlı şahid qalmasın. "Andronik birinci davada buraxdığı səhvə yol vermək istəmirdi. İkinci hücumda bütün çıxış yollarını kəsməli, heç kəsi salamat buraxmamalı idi."

Bu vampir xislətli cəllad quldurbaşı qoşununu və erməni əhalisini Gorusda bir meydana toplayıb "qələbə" münasibəti ilə onları təbrik edib deyir: "Gördünüzmü, Türkiyədə qırılan ermənilərin intiqamını Zəngəzur müsəlmanlarından necə alıram! İndi

mən qalan müsəlman kəndlərinin də daşını daş üstə qoymayacağam. Mən Andranikəm, axırncı soldatım qalana qədər vuruşacağam!"...

Bu da qədim Zəngəzur ellərində erməni daşnak dəstələrinin yaratdığı müdhiş mənzərənin romandakı təsviri: "Onlar yayın bu gözəl gecəsində kəndə qonaq deyil, ölümün pəncəsindən qurtulub gəlmişdilər. Bu adamlar dağıdılmış, yandırılmış ayrı-ayrı kəndlərdən: Şekidən, Ağudidən, Vağudidən, Uruddan, Qarakilsədən gəlmişdilər. Hamısı Andronikin topunun, tüfənginin ağzından qurtarmışdı. Lakin fəlakət onları yenə izləyirdi..."bala, vay", "baci, vay", "ata, vay", "yazıq balam, qaldı", "yurdum, komam yandı", "çö-rək..." fəryadı, ürəkləri yandıran ah-naləsəsindən qulaq tutulurdu...bu ətrafda yeməyə ot da, gicitkan da qalmayıb..."

Onun bu insanlıqdan uzaq vəhşiliyinə hətta, hələ ətrafda nələr baş verdiyini görüb anlamaqda çətinlik çəkən ermənilər də heyrətlə baxırdı, bu zülmə mat-məəttəl qalmışdı.

"Zəngəzur"dakı bu sətirler o illərdə yazılıb nəşr olunmuşdu ki, Ermənistan rəhbərliyi və dünyanın bütün ölkələrinə səpələnmiş erməni başbirlənləri 1915-ci ildə Anadoluda türklər tərəfindən ermənilərin guya "soyqırım"a məruz qalmasının ildönümünü və Andranikin 100 illiyini qeyd etməyə açıq və gizli şəkildə ciddi hazırlıqlar görürdü. Q.Qəribçiyanın, S.Xan-zadyanın, A.Mikoyanın, İ.Baqramyanın kitablarından Andronikin artıq "Xalq Qəhrəmanı", "Erməni xalqının Xilaskarı" obrazı yaradılırdı. Ə. Abbasov isə romanında bütün bu saxta tarixi alt-üst edirdi. Xalq yazıçısı, tənqidçi ədəbiyyatşünas Elçin həm də məhz bu amili nəzərə alaraq sosialist realizminin hakim ədəbi metod olduğu dövrdə Azərbaycan nəsrində yaranan belə cəsarətli əsərlərdən konkret ikisinin - Əyyub Abbasovun "Zəngəzur" və Mirzə İbrahimovun "Gələcək gün" romanlarının adını çəkir (Elçin "Sosrealizm bizə nə verdi?", "Ədəbiyyat" qəzeti, № 12, 05.04.2013).

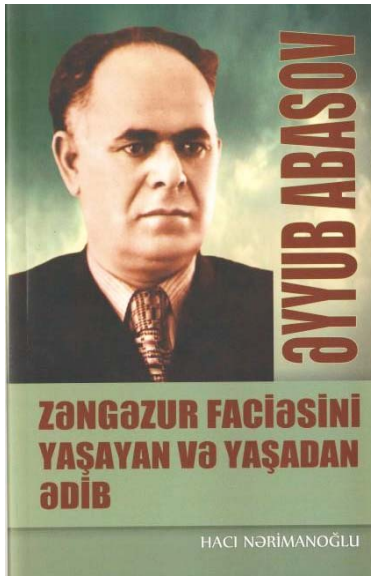
Romanın əsas obrazlarından olan erməni keşiş Mesropun bu sözləri erməni kilsə düşüncəsinin ifadəsidir: "Mənim millətim hamı millətlərdən alidir. Heç bir millətin tarixi ermənilərinki kimi qədim deyil. Hər daşı qaldırsan, altından bir erməni tarixi çıxar..."

Hətta, çar Rusiyasının xarabalıqları üzərində, tarixi Azərbaycan-türk torpaqlarında yeni elan edilən Ermənistan Milli Şurasının qurucuları da eyni kinli fikirlərin daşıyıcıları idi. Bu bədnam şüaranı Andranikin yanına danışıklara göndərdiyi general Karo Hamparsumyan yenicə İrəvanı özlərinə paytaxt etməyi bacaran başbirlənlərinə məktubunda yazır: "Andronik ermənilərə millətçilik və başqa xalqlara qarşı ittiham hissi aşılamaqda bizim məqsəd və ideyamıza yaxındır." O da buradakı həmcinsləri ilə söhbətlərində bunu anladır: "əsas vəzifə şüarımızı unutmamaqdır. "Makrel sirpəl", yəni süpürüb atmaq. Ermənistanla ancaq ermənilər yaşaya bilər. Müsəlmanlar, ruslar ölkədən təmizlənməlidir. Andronikin başladığı, lakin axıra çatdırmadığı işi Xatısov hökuməti başa vuracaqdır."

Cəllad Andronikdən sonra Zəngəzurun xarabalıqları üzərində at oynadan digər erməni generaları - Dro, Hjde, Karo kimi erməni daşnak generaları da sanki amansızlıqda, vəhşi xislətdə yarışa girmişdilər: "Njde Şahmərđanın zəncirlənmiş qollarına, kürəyinə bənd edilmiş qaynar samo-

varın pörtəleyib qabar atdığı kürəyinə baxıb qəhqəhə ilə güldü: - Birinci tamaşa qutardı, ikinci tamaşa daha maraqlı olacaq...Onları uçurumun kənarına çəkin!..."

Zəngəzur qəzasının mərkəzi Gorusun yaxınlığında Tatev monastrında qərargah quran Njde əsir götürdü-yü yerli kommunistləri, müsəlman əhalinin köməyinə gələn Qafqaz İslam Ordusunun türk əsgər və zabitlərini, Qızıl Ordunun rus əsgər və zabitlərindən 200 nəfəri güllələtdirərək Tatev qalasından dəryəyə tulladı. Bu gerçək real tarixi fakt romanda da əksini tapıb.

Ə. Abbasov əsrin əvvəlində və sonunda Azərbaycan xalqının başına gətirilən müsibətlərin səbəbini, mahiyyətini obrazın dili ilə, uzaqgörənliklə təsvir edir; çar Rusiyasının Zəngəzurdakı pristavı Timofey Timofeyeviç Karpov şərait dəyişən kimi, burjuva inqilabından sonra mərkəzin tapşırığı ilə dönüb olur "Zəngəzur" qubernatoru daşnakbaşı Andronik qoşunlarının kəşfiyyat rəisi, 1-ci məsləhətçisi, sonra da öz yerini bolşevik Rusiyasının Zəngəzurdakı yaratdığı Tatev şura hökumətinin faktiki başçısı, qızıl ordunun polk komandiri Gerasimova verir.

Njde qırmızı rus ordusunun gelişini öyrənəndə kömək üçün keşiş Mesropu silah-sursat götürmək üçün Tehrana göndərir. Rus-fars birliyinin romanda bədii əksini tam dəqiqliklə tapan xalqımıza qarşı məkrli fitnə-fasadları xüsusilə 1988-2020-ci illərdə baş verən hadisələrlə tam üst-üstə düşür.

Romanda bütün bu detallar arxiv sənədləri, gerçək faktlar, məhkəmə qərarları, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaratdığı Fövqəladə Komissiyanın topladığı sənəd-sübutlarla da əksini tapır.

Akademik İsa Həbibbəyli bu sətir-lərin müəllifinin "Əyyub Abbasov: Zəngəzur faciəsini yaşayan və yaşadan ədib" kitabına ("Mütərcim" - 2016) "Tarixi gerçəkliyin böyük romanını yaradan görkəmli yazıçı" başlıqlı. Ön sözündə bu cəhətləri əsas tutaraq yazır: "Zəngəzur" romanı XX əsrin əvvəllərinin erməni terroru ilə bağlı qanlı hadisələrinin obyektiv ədəbi salnaməsi hesab olunmağa layiqdir. Bu, Azərbaycan ədəbiyyatında Zəngəzur hadisələrinə həsr edilmiş ilk tarixi roman kimi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Əsərdə Zəngəzur hadisələri bütün reallıqları, acı həqiqətləri ilə birlikdə obyektiv mövqedən əks etdirilmişdir. Bu mənada "Zəngəzur" romanı geniş oxucular üçün vətənpərvərlik məktəbi funksiyasını yerinə yetirdiyi kimi, ta-

rixçilər üçün də mühüm bir mənbəşünaslıq bazası sayıla bilər. Əyyub Abbasovun "Zəngəzur" romanında tarixiliklə bədilik bir-birini tamamlayır".

Ə. Abbasov savadı, bilik təcrübəsi sayəsində gənc yaşlarından Azərbaycanın ədəbi-bədii cəmesində böyük nüfuz qazanıb, Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda dərs hissə müdiri, maarif şöbəsinin müdiri olub, "Kommunist" qəzetinin redaksiyasında çalışıb, Leninqradda 3 illik redaktorluq və tərcüməçilik kursunu bitirib, Nazirlər Soveti yanında İncəsənət İşləri üzrə Komitəsində işləyib, İkinci Dünya müharibəsində faşistlərə qarşı vuruşub, MK-da təlimatçı, Bakı Teatr Məktəbinin direktoru, nəşriyyatda redaktor olub. İlk yazıları ilə istedad sahibi olduğunu göstərüb, Naxçıvanda çıxan "Şərq qapısı" qəzetinin fəal yazarlarından idi. 21 yaşında Naxçıvanda yaradılan "Qızıl Qələm" Ədəbi Birliyinin rəhbəri seçilmişdi, 1932-ci ildə Naxçıvan Sovet Yazıçılar Cəmiyyətinin buraxdığı ilk kitab onun "Mübarizə" adlı şeirlər toplusu idi, sonra da 10-dan çox kitabı, "Seçilmiş əsərləri" (20 min tirajla) çıxdı, 20-dən çox şeirinə musiqi bəstələndi, pyesləri səhnəyə qoyuldu. Sabit Rəhman 1948-ci ildə Yazıçılar İttifaqının hesabat məruzəsində Ə. Abbasovun Abdulla Şaiqlə yanaşı "uşaq ədəbiyyatı sahəsində çalışan ən qabiliyyətli yazıçı" olduğunu demişdi, tərcümələri kitab şəklində kütləvi tirajla növbəsiz buraxılırdı (Muxtar Auezzov "Abay", Cambul, A. Markov, Y. Dolmatovski, S. Mixalkov və s), tanınmış simalar, ədəbi tənqiddin ən məşhur simaları - Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Osman Sarıvəli, Süleyman Rüstəm, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəriman Həsənzadə, Məmməd Arif Dadaşzadə, Məmməd Cəfər, Cəfər Cəfərov, xalası oğlu Əkrəm Cəfər, kürəkəni professor Cahangir Qəhrəmanov onu ədəbiyyatımızın ən istedadlı nümayəndələrindən biri kimi dəyərləndirirdi, xeyirxahlığı, səmimiyyəti, prinsipliliyi ilə də ədəbi aləmdə xüsusi nüfuz qazanmasından konkret detallar yazıb. Sovet-KQB rejiminin tüğyan etdiyi bir dövrdə "Zəngəzur"u yazmaqda onu gözəylən təhlükələri də görməyə bilməzdi, ancaq bunların heç biri onu həmvətənlərinin yaşadığı ağrı-acıları, doğulub uşaqlıq illərini keçirdiyi Zəngəzur ellərinin faciələrini qələmə almaqdan çəkəndirə bilməmişdi.

Ə. Abbasov XX əsrin 50-ci illərində "Zəngəzur"u yazmaqda uzaqgörənliklə bizə erməni məkrini anlatmışdı, xalqımızın yenidən soyqırımını, etnik təmizləmə siyasətinə məruz qalacağını çatdırmaq istəmişdi, duyuyq salmışdı, bu dərslərdən ibrət almağa, ayıq-sayıq olmağa çağırırmışdı, təəs-süf, tarixin dərslərindən ibrət almamışdıq, bu səbəbdən daha ağır faciələr yaşamaq olmuşduq.

Hətta, senzuradan keçirmək üçün romanın süjet, kompozisiyasına, zəngin obrazlar sistemə qatdığı xalqlar dostluğu, kommunist ideyalarının təbliği də onu xilas edə bilmədi. Romanın 2-ci cildi çıxandan az sonra Əyyub Abbasov 1957-ci ilin 18 dekabrında 52 yaşında istedad və yaradıcılığının püxtələşdiyi bir vaxtda şübhəli şəraitdə "ürəktutması"ndan həyatla vidalaşdı. Və hər şey bundan sonra aşkar bəlli idi; "Zəngəzur" romanı qısa vaxtda satışdan, kitabxanalardan yığıldırıldı, qadağan edildi, son nüsxələrinin də yığılması üçün gizli kampaniya başlandı.

(ardı 13-cü səhifədə)

31 IL SONRA ATA YURDUMDAN MƏNƏ PAY GƏTİRDİLƏR...

Otuz il əvvəl - 1994-cü ilin fevralında tətilə gələndə atam güclü qollarını boynuma dolayıb məni bağrına basdı. Amma ürəyi soyumadığı üçün uzun müddət əlimi buraxmadı. Onun ovcundakı qabbarlar əllərimi daladı. Atam mənimlə görüşməyə gələn qonaqları yola salanda fürsət tapıb anamdan soruşdum: "Kişi harada işləyir?"

Ən çətin vəziyyətdə belə təmkini itirməyən anam bu dəfə çox çarəsiz görünürdü. Az qala piçilti ilə cavab verdi: "Ay oğul, iş var?! Hansı məktəbə gedirsə, əliboş yola salırlar".

Bu, həmin vaxt idi ki, bütün qara-bağlılar kimi biz də yurd-yuvamızdan, isti ocağımızdan didərgin düşmüşdük. Mən sentyabrın axırında təhsil almaq üçün Türkiyəyə getmişdim, ailəm, qohum-əqrabam isə bir ay sonra Araz çayını keçərək, Beyləqanın Qaralar kəndində yaşayan tələbə yoldaşımın evinə pənah aparmışdı. Haylarına ilk çatan indi Beyləqan rayon icra hakimiyyətinin başçısı vəzifəsində çalışan Əziz Əzizov olmuşdu. Elə o vaxtdan qaçqınların və məcburi köçkünlərin hamısı, təmənnasız dayağı olan Əziz müəllim 15 gün ərzində acınacaqlı vəziyyətdə yaşayan 15 ailəni öz maşını ilə Bakıya gətirərək, o vaxt əməkdaşı olduğu keçmiş tramvay parkının inzibati binasında yerləşdirmişdi. Amma heç kim işləmirdi.

Odu ki, anamdan soruşdum: "Bəs kişinin əlləri niyə qabar-qabardır?"

Suala sualla cavab verdi: "Atanı tanıdırsan? Kənddən çıxdığımız günə kimi əlini işdən soyutmadı. Həmin qabarlardır, çətin gedər..."

Cəbrayıl, Azərbaycanın üç alimlər kəndindən biri olan Soltanlıda ikimərtəbəli, topdağıtmaz evimiz vardı. Camaat kənddən çıxanda ermənilərin atdığı top mərmilərindən biri evimizə düşsə də, o nəhəng tikilinin ancaq bir tərəfini uçura bilmişdi.

Mən hələ 9-cu sinifdə oxuyanda evdə təmir işləri başlamışdı. Anam tez-tez atama deyirdi: "Ay kişi, əlli

tərpən, sabah Seymurun tələbə yoldaşları gələcək, uşaqların yanında biabır olacağıq..."

Türkiyədə təhsil alanda tələbə yoldaşlarım tez-tez bizə qonaq gəlirdi.

Amma Cəbrayıldakı o gözəl evə deyil, yataqxanadakı dərissal mənzilimizə. Hər dəfə qonağımız olanda anam rəhmətlik Tamara arvadın yanında gecələyir, tələbə yoldaşlarım isə mənimlə, atam və qardaşım ilə birlikdə eni-uzunluğu cəmi 5-6 metr olan yataqxanadakı evimizdə yatırdılar. Yerimiz dərissal olsa da, ürəyimiz geniş idi. Amma nə qədər geniş olsa da, bu dərdə tab gətirə bilmirdi...

Aradan təxminən 28 il keçəndən sonra ata yurdumun xarabalıqlarını görmək mənə qismət oldu. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə jurnalistlərin səfəri çərçivəsində bir neçə dəqiqəyə də olsa, doğulduğum evə baş çəkə bildim. Sizə təqdim olunan fotoda evimizin halı aydın görünür. Həmin gün mənə elə gəldi ki, Cəbrayıl ikinci dəfə işğal olundu...

Geri qayıdanda qohum-əqrabamın "sual yağışı"na düşdüm. Əmim oğlu Xəyal isə məni əməlli başlı məzəmmət etdi: "Əvvəldən xəbərim olsaydı, yerini deyərdim, məhsulu gətirərdin".

Xəyalla aramızda belə bir dialog oldu:

- Məhsul nədir?
- Xəbərin yoxdur?
- Nədən?

- Hə. Sən o vaxt Türkiyədə idin. Kənddən çıxanda rəhmətlik Vaqif əmimlə birlikdə heyətdə 10 litr tut arağı basdırmışıq.

- İndiyə arağ qalar?
- Niyə qalmır? Bu dəqiqə gət-səm, gözüyumulu taparam...

Həmin gün öyrəndim ki, insanlar kəndi tərk edib Araz çayı ilə İrana keçəndə çox əşyanı, məhsulu heyətdə basdırıblar...

Bu söhbətin üstündən bir neçə ay keçdi. İşğaldan azad olunmuş ərazilərə gediş-gəliş artıq əvvəlki qədər çətin deyildi. Hərə bir yolla kəndə gedib öz ata-baba yurdunun xarabalıqlarını görə bilirdi. Tez-tez

əşidirdim ki, filankəs kənddən tut arağı gətirib.

Bir neçə ay əvvəl telefonuma tanımadığım nömrədən zəng gəldi. Nömrəni tanımasam da, "Alo" deyən kimi qonşumuzun səsini tanıdım.

Hal-əhval tutandan sonra belə dedi: "Qonşu, keçən həftə kəndə getmişdim. Sizin heyətdəki o məhsulu gətirmişəm".

Dərhal əmioğlu Xəyalın sözləri yadıma düşdü. Qeyri-ixtiyari soruşdum: "Necə tapdın? Yerini sənə kim dedi?"

O dəqiqə izahat verdi: "Rəhmətlik müəllim o vaxt arağı basdıranda, mən də yanında idim".

Nə deyəcəyimi bilmədim. Jurnalist mən olsam da, dil-dil ötən o idi:

"Ay qonşu, başına dönüm, məhsulun başında bir az içmişəm. Qalanını uşaqlardan göndərsəm, inciməzsən ki?"

Gözlərim doldu. Zarafat deyil, 31 il sonra ata yurdumdan mənə pay gəlmişdi. Tut arağının qoxusunu sevməsəm də, o payı görməyi çox istəyirdim. Odur ki, tez-tələsik diləndim: "Halal-xoşun olsun. Yarısı sənin, yarısı mənim olsun".

Dərhal beynimdən bu fikir keçdi: "Yarısını qardaşım Teymura verəcəm. Axı mənim kimi ona da ata yurdundan pay çatmayıb..."

Bir az ordan-burdan danışandan sonra söz verdi ki, yaxın günlərdə heyətimizdəki ağ tutdan çəkilən o arağın 5 litrini oğlundan mənə göndərəcəm...

Bu minvalla aradan 3 ay keçdi. Bu üç ay müddətində üç dəfə mənə zəng etdi. Hər dəfə də eyni sözü dedi: "Qonşu, sən Allah başısla. Məhsulun üstündən bir az içmişəm".

Bilirəm indi nə fikirləşirsiniz. Yox, siz düşündüyünüz kimi deyil...

Bir həftə əvvəl işdən evə qayıdanda anamın ilk sözü bu oldu: "Kənddəki qonşumuz filankəs sənə yarım litr tut arağı göndərib".

Tut arağını sevməsəm də, şüşənin qapağını azca qaldırdım. Evə qeyri-adi qoxu yayıldı. Bu, kəndimizin qoxusu idi...

31 il sonra ata yurdundan pay gəlmişdi. Anamla göz yaşlarımızı saxlaya bilmədik...

Sonra araqdan bir qaşığı uddum.

Bal kimi idi. İndi bildim ki, ata yurdundan nə göndərsələr, bal kimi şirin olur...

VƏLİ DAYI, KƏNDİMİZDƏN MUĞAYAT OL!

Yaxın qohumum, qədim Soltanlı elinin ən zəhmətkeş sakinlərindən olan Vəli Məhəmməd oğlu haqq dünyasına qovuşdu. Vəli kişi xəmiri zəhmətdən yağrulmuş el ağsaqqalı idi. Beş balasını alınının tərri, gözünün nuru ilə boya-başa çatdırmışdı. Öz əməyi ilə ucalan, ömrünün sonuna kimi bu uralıqda qalan adamlardan idi.

Mən çoban Vəlinin üzünü görməzdən əvvəl adını eşitmişdim. Kəhər atın yalmanına yatanda ermənilər Laçın, Kəlbəcər yaylaqlarından didərgin düşürmüş. Nankor qonsularımızla onun davası sovetin qılının dalının-qabağının kəsdiyi vaxtlarda başlamışdı. Yaylaqlarda ça-

pulculuq edən ermənilər Vəli dayının atını ayaq səslərindən tanıyırmışlar...

Vəli Məhəmməd oğlunu üç gün əvvəl ulu tarixin həmyaşıdı olan dogma Soltanlı kəndində torpağa tapşırırdı. Bizdən qabaq onun yurd niskilinə son qoyuldu. Bizdən əvvəl o, uğrunda igidlərin canını fəda etdiyi Vətən torpağına qovuşdu.

Vəli dayı, bilirəm, yerin rahatdır. Qu tükündən yumşaq olan barlı-bəhərli Soltanlı torpağında rahat uyuursan. Onu da bilirəm ki, Xan Araz gecə-gündüz sənə layla çalır

Ağsaqqal, kimləri gördün, kimlərlə görüşdün? Babalarımız müqəddəs Vətən torpağını 27 il düşmənin əsarətində qoyduğumuz üçün bizdən çox inciyiblər? 44 günlük Vətən müharibəsi onların nigarana ruhuna siğal çəkə bilibmi?

Vəli dayı, Nurullah Əmənulla oğlunu gördünmü? Məktəb üzü görməyən, amma ayağı indiki bəzi diplomluların başından çox bilən babam balalarının, nəvələrinin onun kimi alnıaçıq, üzüağ yaşadığını dedinmi? Nəvəsi Maisin - igid Maisin Vətən uğrunda canını fəda edib şəhadətə yüksəldiyini söylədinmi? Maisin nəslində Mais kimi cəsur oğulların doğulduğunu xəbər verdinmi?

Vəli dayı, sən torpaqlarımız azad olunandan sonra dogma yurda dönməyən ilk adamlardansan. Qışın soyuğunda, yayın istisində Soltanlının yovşanlı çöllərinin ətrini ciyərlərinə çəkdin. Axırda da torpaq səni özünə çəkdi

Ağsaqqal, bizim ellərdən muğayət ol!

Soltanlı yenidən tikilir, dirçəldilir. İnşallah, tezliklə biz də dogma yurda dönəcəyik. Külü soyumuş ocaqlarımızı yenidən qalamaq, ata evimizin çırağını yandırmaq üçün qayıdacağıq

Biz dönənə kimi o ellər sənə, sən də torpağa əmanətsən
Torpağın yumşaq olsun

Seymur VERDİZADƏ

Əyyub Abasov-120. "Zəngəzur" romanı faciələrimizin bədii-tarixi salnaməsidir

(əvvəli 11-ci səhifədə)

Acı təəssüflər olsun ki, Əyyub Abasov ədəbiyyat tarixi dərslərlərinə, müntəxabatlarda layiq olduğu yeri hələ də tapa bilməyib. Ancaq o olduqca çətin bir dövrdə istedadı, ədəbi-bədii irsi, şəxsiyyəti ilə öndə olan ədəbi simalardan sayılırdı.

Bu sətirlərin müəllifi 1978-ci ildə mərhum Süleyman Rəhimovun evində xatirələrini vərəqlərə yazarkən Qubadlının ucqar kəndindən gələn bisməmiş tələbə səmimiyyəti ilə soruşur: - niyə heç ermənilərin bizim kəndlərdə törətdiyi qırğınlardan yazmadınız?! Aldığım cavab bu günkü kimi yadımdadır: - yazdı da, Əyyub Abasov "Zəngəzur"da yazdı, çox dedim, eşitmədi, kitabı çıxan kimi də başın yedilər, yazdığının izin də itirdilər

Professor Qulu Xəlilov Əyyub Abasovun dəfn gününü belə xatırlayıb yazırdı: "Əyyub Abasovun qəfil ölümü yazıçılara bərk təsir etmişdi, dəfnində Yazıçılar İttifaqının sədri Mehdi Hüseyni sarsılmış görünür, rəngi qapqara qaralmışdı, büdrəyib yixılmaq dərəcəsinə gəlmişdi..."

Xalq şairi Nəriman Həsənzadə

Əyyub Abasovla tanışlığını belə yazır: "...Bizdə rəhmətlik gözəl yazıçı Əyyub Abasov varıydı, əvvəl şair idi, sonra əvəzsiz iki cildlik "Zəngəzur" romanını yazdı. Elə onunla da tarixdə qaldı.

"Gənclik" nəşriyyatında şöbə müdiri idi. Mir Cəlal müəllim dedi ki, "Əyyub, Nərimanın şeirləri mənim xoşuma gəldi, onun kitabını nəşr elətdirin". Əyyub Abasov da Mir Cəlal müəllimin bir sözünü iki eləmədi, məni apardı nəşriyyata, müqavilə bağladı, beləcə ilk şeirlər kitabım buraxıldı."

Ə.Abasovu görüb yaxından tanıyanlar, haqqında yazanlar onu olduqca mehriban, səmimi, işinə məsuliyyətlə yanaşan, vicdanlı, milli düşüncəli insan kimi xarakterizə edirlər. Onun gənc yaşında Mərkəzi Komitədəki məsul vəzifəsindən uzaqlaşdırılmasında bu sonuncu amilin də rolu olmamış deyil.

Müasir Azərbaycanın qurucusu Heydər Əliyevin ata-baba yurdu xalqımızın qədim, əzəli yurd yerlərindən olan Zəngəzur mahalının Sisian bölgəsinin Comardlı kəndidir. "Zəngəzur" romanı taleyin hökmü ilə Naxçıvanı özünə yurd seçmiş

əməksevər insan Əlirza kişi ilə İzzət xanımın ailəsində də sevile-sevile, həm də ürək ağrısı ilə oxunurdu. "Belə bahar günlərinin birində Əlirza və İzzət Əliyevlərin ailəsində dördüncü övlad dünyaya göz açdı. Körpəyə İzzət xanımın azərbaycanlıların Zəngəzurdan didərgin salındığı zaman həlak olmuş qardaşı Heydərin adını (heydər - başçı, öndə gedən deməkdir) qoydular. O Heydərin yaşı həmişəlik iyirmi üç olaraq qaldı...

İllər ötəndən sonra Əliyevlər ailəsində Əyyub Abasovun "Zəngəzur" romanı əldən-ələ keçdi. Çünki bu iki qalın cildde yazılanları oxuyan Şəfiqə eynən bu hadisələri, analarının da ona danışdığını qardaşlarına söyləmişdi. - Yanılmışsan, Şəfiqə, - deyə Həsən təsdiq elədi. - Bu kitabı yazan adam didərginlik ağrısını çox dəqiq göstərmişdir". (V.Andriyanov, H.Mirələmov. Heydər Əliyev. Bakı, "Nurlan", 2008, səh.13-14, www.kulis.lent.az saytı, "Heydər Əliyevin bacısı anası haqqında danışır", 10 may 2013).

"Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 26

mart 1998-ci il tarixli 690 nömrəli Fərmanının icrasının həyata keçirilməsi ilə bağlı təsdiq edilmiş tədbirlər planında Əyyub Abasovun "Zəngəzur" romanının Azərbaycan və rus dillərində təkrar nəşrinə də (30 çap vərəqi) qərar verilmişdi.

Lakin o illərdə Prezident Administrasiyasında mühüm post tutub bütün sahələri ciddi nəzarətdə saxlayan ramiz mehdiyev komandası və Apaaratda yuva qumuş milli düşüncədən uzaq məmurlar bu kitabın nəşrinə imkan vermədilər və bu işi mərhumun alim nəvəsi - Elçin Qəhrəman oğlu Cahangirov övlad sevgisi ilə şəxsi vəsaiti hesabına yerinə yetirdi. 2020-ci il sentyabrın 27-də başlayıb 44 gün davam edən, hər günü xalqımıza qələbə sevinci, qürur yaşadan Vətən müharibəsində tarixi Zəngəzurun şərq hissəsi işğaldan azad edilərək yenidən Ana Vətən Azərbaycana qovuşdu. Vətən müharibəsində hərbi əməliyyatlara, döyüşlərə yüksək komandanlıq bacarığı ilə rəhbərlik etməsi ilə ümumxalq sevgisi qazanan Prezident, Ali Baş Komandan İlham Əliyev böyük siyasi uzaqqörənliklə "Azərbaycan Respublikasında iqtisadi rayonların

yeni bölgüsü haqqında" 7 iyul 2021-ci il tarixli Fərmanı ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə "Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu" (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları) yaratdı. İndi o yerlərdə geniş miqyaslı dirçəliş, bərpa, tikinti-quruculuq işləri aparılır, Şərqi Zəngəzur dirçəlir, yenidən məskunlaşdırılır.

Prezident İlham Əliyev qarşıdakı strateji hədəfləri, yol xəritəsini də elan etdi: "Qərbi Zəngəzura qayıdacağıq, kimse bizi dayandıra bilməz! Zəngəzur dəhlizi bütün türk dünyasını birləşdirəcək, bütün region ölkələri üçün yeni imkanlar yaradaçaq. Əgər biz Zəngəzur dəhlizinə qayıdırıqsa, əgər biz bu yolu istifadə ediriksə, niyə də biz İrəvana qayıtmayaq? Zaman gələcək, biz bunu edəcəyik. Mən mövqeyimi təqdim edirəm. Zəngəzurun Şərqi varsa, onun Qərbi də var, bunların qovuşması artıq zaman məsələsidir."

Bütün yollar bizi şərqli, qərbli bütöv Zəngəzura aparır. O gün yaxındadır.

Bu isə "Zəngəzur" romanının son sətridir: "biz o yerlərə dönəcəyik!"

Dünyaya göz açdığı yurdunda müsibətlər görüb yaşayan, o faciələrin ədəbi salnaməsini yaranan, Zəngəzur ellərimizə dönəcəyimiz günə inanan ədibimiz Əyyub Abasovun ruhu şad, arzuları çin olsun!